

22. JULI VISTE BÅDE SÅRBARHET OG STYRKE

Professor Per Morten Schiefloe, Studio Apertura, NTNU Samfunnsforskning
Intervjuet av Lars Martin Hjorthol

Terrorangrepene 22. juli viste både sårbarheten og styrken i det åpne norske samfunnet, og aktualiserer dilemmaer og paradokser i samfunnssikkerheten.

- Vi står overfor et tilsynelatende paradoks: Det at vi har et åpent, tillitsfullt samfunn bidro kanskje til å gjøre terrorangrepet mulig. Men et samfunn med mye sosial kapital gjør oss også bedre i stand til å håndtere ettervirkningene. Reaksjonene vi har sett etter 22. juli gjør at vi som samfunn kanskje er kommet styrket ut av hendelsen, sier Per Morten Schiefloe, professor i sosiologi ved NTNU og forsknings-sjef i Studio Apertura.

22. juli-kommisjonen

Regjeringen har satt ned en kommisjon, ledet av advokat Alexandra Bech Gjørvi, som skal foreta en uavhengig og bred gjennomgang og evaluering for å trekke lærdom av angrepene.

- Hensikten er at det norske samfunnet skal kunne stå best mulig rustet til å avverge og møte eventuelle framtidige angrep, samtidig som vi tar vare på sentrale verdier i det norske samfunnet som åpenhet og demokrati, sa statsminister Jens Stoltenberg da kommisjonen ble oppnevnt. 22. juli-kommisjonen skal ifølge mandatet se på samfunnets og myndighetenes evne til å avdekke planer om og avverge angrep, til å beskytte seg mot og redusere konsekvensene av angrep, samt evnen til å håndtere situasjonen under og etter slike hendelser. Kommisjonen skal også fremme forslag om tiltak den mener er nødvendig for å få en bedre framtidig beredskap.

Dilemmaer

- Kommisjonen, og politikerne som i sin tur skal vurdere forslag til tiltak, står overfor flere dilemmaer og avveininger. Blant annet: Hvor mye risiko er vi villige til å akseptere for å opprettholde viktige samfunnskvaliteter som tillit og åpenhet, sier Schiefloe. Erfaring og kunnskap fra sikkerhetsforskning vil være til nytte også i oppfølgingen av terroraksjonene, ikke minst i systemforståelse og avdekking av sårbare områder, mener han.

- Tradisjonell sikkerhetstenkning fra industrien handler om å utvikle systemer for å oppdage at noe er i emning så tidlig som mulig, for så å avverge eller iallfall begrense den negative effekten. Vi kan til en viss grad beregne sannsynlighet for brann, eksplosjoner eller andre uønskede hendelser, og bygge barrierer for å redusere skadevirkningene. Det er vanskeligere å forutsi vilde handlinger, som terroraksjoner. En kunne kanskje se for seg muligheten for et terroranslag mot regjeringkvartalet. Men angrepet på Utøya var helt utenfor det en kunne forestille seg, og derfor ekstremt vanskelig å forberede seg på, sier Schiefloe.

Barrierer

Særlig vanskelig blir det å oppdage og forhindre en terrorhandling som er planlagt og utført av en person alene.

- Dermed blir det snakk om barrierer og beredskapshåndtering, som kan redusere mulighetene for å gjennomføre slike angrep og redusere skadevirkningene om de først skjer. Det har vært snakk om å sperre

av Grubbegata for trafikk i årevis. Med effektive barrieretiltak kunne vi kanskje unngått angrepet mot regjeringkvartalet. Men når det er sagt: Da kunne angrepet kommet et annet sted. Ved Stortinget, for eksempel, sier Schiefloe, og peker på følgende dilemma:

- Hvor mye skal samfunnet investere i en ikke-hendelse? Det er ikke mulig å beregne sannsynlighet for denne typen hendelser. Det gir en vanskeligere beslutningssituasjon. Og hvordan vil folk flest reagere dersom hele regjeringkvartalet blir omgjort til en festning?

Beredskap og koordinering er andre stikkord for oppfølgingsarbeidet.

- Vi ser av det pressen meldte i ukene etter terroraksjonen at det var problemer med koordinering av innsatsen i storskalahendelser, når det er mange aktører og ting utvikler seg svært raskt. Her er det tilsynelatende betydelig forbedringspotensial, både i forhold til organisering og utstyr, sier Schiefloe. Granskinger av hva som skjedde etter terrorangrepet kan finne at enkeltpersoner midt oppe i kaoset gjorde noen ukloke valg.

- Men granskingen kan også komme til at det var vanskelig å gjøre ting på en annen måte, i en situasjon man ikke hadde trent for, og ikke hadde utstyr til å takle. Det slike granskninger nesten alltid finner er systemsvikt. Så blir dilemmaet hvor mye samfunnet skal investere i å bygge systemer for å verne seg mot svært sjeldne hendelser, sier han.

Sikkerhet og frihet

Et annet dilemma ligger i avveiningen mellom sikkerhet og frihet, mellom kontroll og åpenhet. Hva styrker og hva svekker samfunnssikkerheten?

Resiliens er et sentralt begrep i sikkerhetsforskningen. Det beskriver både motstandskraft og samtidig evne til å komme seg igjen etter en trøkk, enten det gjelder installasjoner, organisasjoner, økosystemer eller hele samfunn. De sterke folkelige reaksjonene etter terrorangrepene vakte både undring og beundring i internasjonal presse. Et ord som gikk igjen var nettopp "resilience": Samfunnet kom seg på beina igjen. I stedet for hat og frykt, reagerte folk med styrket samhold.

- Et samfunn med mye sosial kapital, preget av gjensidig tillit og samhold, vil lettere komme seg på beina igjen etter en slik hendelse. Et angstbitersk, gjennomkontrollert samfunn kan kanskje hindre enkelte terrorhandlinger. Men det vil samtidig tære på den sosiale kapitalen som gjør at samfunnet tåler en trøkk. Vi står dermed overfor nok et paradoks: Dersom vi fortsatt vil ha et åpent og tillitsfullt samfunn, må vi akseptere en viss risiko. Kanskje det totalt sett også er best for samfunnssikkerheten, sier Schiefloe.

